

Nel Bonte, *Sweet Strangler*, 130 x 90 x 100 cm, mixed media, expo *Beestig* in Damme

om naden en kieren te dicht. Het heeft het grote voordeel van zeer licht te zijn. Ze toont op diverse plekken die sculpturen en wordt ook gevraagd door Jan Moeyaert van Stichting IJsborg in Damme voor de tentoonstelling *Beestig*. Daar werd het werk niet gepresenteerd op een palet zoals ze normaal doet, maar was het opgehangen en dat bleek te functioneren. Zo speelt toeval of het idee van een curator soms ook een rol.

De drollen van elanden

Voor inspiratie en het voeden van haar ideeënbank gaat Nel Bonte regelmatig op residentie. Zo trok ze een drietal jaar geleden naar Finland. Bij aankomst in Hämeenkyrö in de regio van Tampere vindt ze een volledig uitgerust atelier maar krijgt ze wel te horen dat het om een 'back to basic'-programma gaat. GSM afgeven en geen internet. "Ik ben begonnen met rondwandelen in de streek met oog voor de gewone dingen, de saunahutten in elke tuin en ik wist dat ik er kon sculpteren, er was klei, ik kon lassen, maar ik wou aquarellen maken. Er was geen papier om op te schilderen. Er zitten veel elanden in die streek. Ik heb er geen gezien maar wel hun uitwerpselen. Het leken mini-aardappelen en ben er in het atelier mee aan het werk gegaan. De poep werd in water ontbonden zodat de grasvezels overbleven en met een stuk stof en een kader heb ik een zeef gemaakt waardoor ik zelf papier kon maken. Ik stak er ook snippers krant bij als bindmiddel. Door goed te kneden kon ik op die manier elke dag een blad maken."

Tijdens haar dagelijkse wandeling had ze langs de weg een minihuisje gezien. Ze dacht dat het een brievenbus was of zoiets, maar niemand wist haar te vertellen wat het precies was. Ze heeft er schetsen van gemaakt, foto's van genomen, maakte er een maquette van die open en dicht kan en ook verschillende vormen kan aannemen. Van die diverse standen maakte ze opnames en ontwikkelde op die manier een alfabet waarbij elke stand stond voor een letter. Met die eigen taal is ze dan aan de slag gegaan via haar aquarellen en heeft ze een citaat gevormd. Dat was meteen haar eindwerk voor haar verblijf in Finland. Terug in het land kon ze de reeks tentoonstellen in een galerie in Knokke waar het door iemand werd gekocht die door het werk ontroerd was.

Kunst kan soms onze diepste gevoelens bespelen, ons raken zonder dat we direct weten waarom. Nel Bontes kunst weet emoties los te maken, positief of negatief, het maakt niet uit, en precies dat maakt haar werk interessant. **DAAN RAU**

Er was een reusachtige kelder waar ik een labo inrichtte en waar ik onderzoek deed naar alles wat ik vond op het strand. Ik heb daar twee weken geconcentreerd gewerkt, heb er foto's genomen van het organische leven uit de oceaan. Ik heb er ook verder gewerkt met de strijkkralen en liet de geometrische patronen eigenlijk evolueren naar meer organische motieven." Ze vertrok vanuit het werken met dat kinderspeelgoed tot het vormen van driedimensionale sculpturen die steeds groter in afmeting werden. Ze maakte er mallen van zodat ze ermee verder kon werken in andere materialen. Een keramische oplossing zou mogelijk zijn in het werkcentrum in Den Bosch maar dat viel niet binnen de financiële mogelijkheden. Uiteindelijk is ze aan de slag gegaan met polyurethaan, een schuimend polymeer dat gebruikt wordt

INFO Tentoonstellingen met werk van Nel Bonte: *Storms end somewhere*, Galerie Pinsart, Brugge, nog t.e.m. 26 september 2021 — *Biënnale van ideeën*, CC De Steiger, Menen, van 17 september t.e.m. 31 oktober 2021 — *Trio expo*, Ter Posterie, Roeselare, oktober-november 2021 — *Soloshow*, CAPS, Rivoli, Brussel, oktober 2021 — *Publicatie: A playground for species* (uitgave in eigen beheer) — www.nelbonte.com

In de collecties van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen (KMSKA), het Groeningemuseum in Brugge en het Museum voor Schone Kunsten in Gent (MSK) treft men een select aantal schilderijen dat gemaakt werd door gerenommeerde Italiaanse schilders. Ze verschillen danig van elkaar, zowel qua stijl, formaat, functie als thema. Elk heeft zijn kunsthistorische en esthetische waarde. Ze zijn uniek en onmisbaar en om die redenen werden ze gekwalificeerd als Vlaams Topstuk.

Van Fra Angelico tot Tintoretto

Italiaanse schilderijen op de Topstukkenlijst

Een Europees perspectief

Mocht je deze schilderijen van Fra Angelico, Antonello da Messina, Ambrosius Benson, Titiaan en Jacopo Tintoretto samenbrengen in een zaal, dan krijg je een kwalitatieve, maar heterogene en weinig samenhangende greep uit de Italiaanse schilderkunst. En toch vervullen ze een gemeenschappelijke rol binnen de collecties van de beherende musea en binnen het verhaal van de schilderkunst van de Nederlanden. Ze kaderen de schilderkunst van Van Eyck tot Rubens. Ze zijn de stille commentatoren. Ze zijn de buitenlandse referenties, de voorbeelden, of tegenvoorbeelden. Hun schilders waren invloedrijk en werden zelf beïnvloed. Ze contextualiseren de kunstproductie die hier het licht zag. En dat doen ze binnen een museale context op een efficiëntere manier dan vuistdikke studies. Zeker vanuit de optiek van de bezoeker.

In dat opzicht zijn weinig visuele ervaringen verhelderder dan het aanschouwen van het *Portinari Altaarstuk* van Hugo van der Goes (1440-1482) in de zaal gewijd aan Sandro Botticelli (1444/45-1510) in het Uffizi in Firenze. Terwijl in musea met grote collecties uit de Nederlanden en Italië de werken vaak fysiek ver van elkaar verwijderd zijn, zoals in het Louvre of in het Metropolitan Museum, en er van een dialoog of commentaar geen sprake is, is de shock in het Uffizi zeer voelbaar.

Bij benadering zet *Sint-Romuald ontzegt keizer Otto III de toegang tot de kerk* de werken van Van Eyck en Van der Weyden

Antonello da Messina, *Kruisiging*, 1475, olieverf op paneel, 59,7 x 42,5 cm Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen © www.artinlanders.be, foto: Hugo Maertens

Fra Angelico, *Sint-Romuald ontzegt keizer Otto III de toegang tot de kerk*, ca. 1430-1435, tempera op paneel, 22 x 27 cm
Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen
© www.artinflanders.be, foto: Hugo Maertens

in een Europees perspectief binnen het KMSKA. Er bestaat consensus over het feit dat dit een schilderij van Fra Angelico (ca. 1395-1455) en zijn atelier is, het enige in Vlaamse collecties. Het is bescheiden van formaat en was ooit een stukje van het onderste deel van een altaarstuk gewijd aan de Thebaïde, of de levens van vroege monniken in de omgeving van Thebe. Het hoofdwerk ging verloren. De predella werd waarschijnlijk ontmanteld om een hogere totaalvorm te bekomen. Vandaar zijn de andere onderdelen verspreid terug te vinden in Philadelphia, Cherbourg, Chantilly en in een privéverzameling. De verschillen met een tijdgenoot als Jan van Eyck (ca. 1390-1441) zijn manifest: temperatechniek, bladgoud, strakke compositie, summier uitgewerkt landschap, ander schilderij temperament.

Kruisbestuiving

Het is geen geheim dat de schilderkunst uit de Bourgondische Nederlanden zowat een eeuw toonaangevend was en ze lange tijd de dominante kracht was binnen de Westerse schilderkunst. Tegen de zestiende eeuw was het schilderen met olieverf het meest gebruikte medium geworden. In Italië werden schilderijen van de zogenaamde Vlaamse primitieven met het grootste respect behandeld. Schilders zagen in dat ze met de temperatechniek, met een binding met eigeel, nooit het realisme en illusionisme van de schilders uit het noorden zouden kunnen benaderen. Een nieuw medium ging ook gepaard met een nieuwe manier van observeren, met oog voor de allerkleinste details. Het was een revolutie die zich op bijzonder korte tijd manifesteerde in

interieurs en landschappen, portretten, trompe-l'oeil-effecten, de oppervlakken van stoffen en materialen en de nabootsing van de werking van het licht.

De Siciliaanse schilder Antonello da Messina (ca. 1430-1479) verwerkte als geen ander deze nieuwe kunst in zijn oeuvre. Het KMSKA bezit met de *Kruisiging* uit 1475 een van slechts een handvol gesigeneerde en gedateerde schilderijen. Mogelijk kwam hij in aanraking met de schilderkunst uit de Nederlanden tijdens zijn verblijf aan het hof in Napels. Zijn *Kruisiging* schilderde hij laat in zijn carrière in Venetië. Men kan dit werk beschouwen als een synthese van zijn Zuid-Italiaanse roots, de nieuwlichterij uit het noorden en de Venetiaanse schilderkunst.

Men speculeerde lang dat Da Messina een reis naar de Bourgondische Nederlanden had ondernomen, maar daar bestaat geen enkel bewijs voor. Van Ambrosius Benson (ca. 1495-1550) daarentegen, die uit Lombardije afkomstig was, weten we dat hij naar Brugge trok. Van 1518 tot aan zijn dood in 1550 werk-

te hij in de roemruchte stad bij de Noordzee. Hij werkte en woonde een korte tijd bij Gerard David (ca. 1455-1523), vocht met de oudere meester een juridisch geschil uit en werd op 21 augustus 1519 vrijmeester. Men kan hem beschouwen als de voor die tijd belangrijkste portrettist van Brugge. Hij had uitstekende contacten in het buitenland, met name op het Iberisch schiereiland.

In de negentiende eeuw wist niemand meer wie Ambrosius Benson was. Kunsthistorici stelden toen een corpus samen van schilderijen waarvan ze meenden dat die gemaakt waren door een bepaalde schilder en zijn atelier. Het verband dat Georges Hulin de Loo in 1902 legde met twee gesigeneerde schilderijen was cruciaal. *De heilige familie met Johannes de Doper* uit het Groeningemuseum in Brugge en *Triptiek met de heilige Antonius van Padua* uit de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België in Brussel zijn tot op heden de enige gesigeneerde schilderijen van Benson. Er is nog steeds weinig geweten over de schilder en de aan hem toegeschreven werken vormen een bonte verzameling met een wisselende kwaliteit. De invloed van het atelier, van zijn schilderende zonen en andere medewerkers, maar ook foutieve toeschrijvingen spelen hierin een rol.

Ambrosius Benson kwam dan wel naar de Nederlanden, maar hij verloochende daarbij zijn opleiding niet. Compositie en figuurtypes in *De verheerlijking van de Heilige Maagd* uit het KMSKA zijn schatplichtig aan Gerard David, Simon Bening en Van der Goes, maar alleen al het uitgesproken contrast tussen licht en donker in dit en in andere werken is een stilistisch kenmerk waarvan de oorsprong niet in de Nederlanden moet gezocht worden.

Titiaan en Tintoretto

Twee schilders van het klassieke triumviraat van de zestiende-eeuwse Venetiaanse schilderkunst – Titiaan, Tintoretto, Veronese – zijn vertegenwoordigd in Vlaamse collecties. Het KMSKA hoedt over Titiaans *Jacopo Pesaro door paus Alexander VI Borgia voorgesteld aan de heilige Petrus*. Het MSK waakt over Jacopo Tintoretto's *Portret van de humanist Giovanni Paolo Cornaro*. De Coronaro's leverden verschillende dogen, kardinalen, krijsheren, humanisten en intellectuelen. Giovanni Paolo laat in het schilderij van Tintoretto (1518/19-1594) zijn arm rusten op een vrouwenbeeld, wat verwijst naar zijn positie als collectionneur en liefhebber van de antieken.

Peter Paul Rubens (1577-1640) bewonderde geen enkele schilder meer dan Titiaan (ca. 1485/90-1576) en geen enkele schilder had diens invloed meer op zijn artistieke koers. Hij legde de hand op verschillende werken van Titiaan en gewiekst als hij was verkocht hij er ook. Vooral in Madrid en Londen kopieerde hij Titiaans aan een hels tempo. Hetzelfde geldt voor Antoon van Dyck, die volgens de inventaris van zijn bezittingen maar liefst negentien originele Titiaans bezat. Dat het KMSKA Titiaans vroege schilderij *Jacopo Pesaro door paus Alexander VI Borgia voorgesteld aan de heilige Petrus* bewaart is

Ambrosius Benson, *De verheerlijking van de Heilige Maagd*, ca. 1530, olieverf op paneel, 131 x 108 cm
Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen
© www.artinflanders.be, foto: Hugo Maertens

Vijf uitzonderlijke Italianen in goed gezelschap

Het uitbreiden en op punt stellen van de Topstukkenlijst is een continu proces. Daarom worden op advies van de Topstukkenraad geregeld externe opdrachten uitgeschreven om een overzicht van cultuurgoederen volgens periode, medium, enz. te krijgen. Dit resulteert in een gemotiveerde lijst met voorstellen, opgesteld door experts. De Topstukkenraad toetst vervolgens de voorstellen aan de criteria 'zeldzaam en onmisbaar' van het Topstukkendecreet en adviseert over de al dan niet opname van de voorgedragen cultuurgoederen in de Topstukkenlijst.

Uit de proeflijst 'Vlaamse Primitieven 1350-1550' werden in 2009 het *Lam Gods* en vier andere schilderijen van Jan Van Eyck opgenomen in de Topstukkenlijst, evenals werken van Hans Memling, Gerard David, Jan Provoost, Quinten Metsijs, Dirk Bouts, Hiëronymus Bosch en Rogier van der Weyden. Tussen deze en andere uitzonderlijke meesters, zoals Juan de Flandes, Hugo van der Goes, Barend van Orley en Jean Fouquet, zijn Fra Angelico, Antonello da Messina, Ambrosius Benson en Titiaan op hun plaats.

Het belang van de dialoog van de unieke Italiaanse schilderijen met de even onmisbare werken van bij ons blijkt ook uit de toevoeging eind 2014 van Tintoretto's portret van Giovanni Paolo Cornaro aan de Topstukkenlijst, samen met andere topstukken uit de zestiende eeuw, waaronder *Dulle Griet* en *Twaalf spreuken op borden* van Pieter Bruegel.

Al deze werken maken deel uit van de collecties van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, Musea Brugge, het MSK Gent en Museum Mayer van den Bergh en een tiental van hen worden bewaard in kerken verspreid in Vlaanderen.

Een aantal van deze topstukken in kerken namen deel aan *Vlaamse Meesters in Situ* van Openbaar Kunstbezit Vlaanderen. Verborgen parels zoals *Taferelen uit het leven van de heilige Jozef* (tweede helft vijftiende eeuw) in de Sint-Katharinakerk te Hoogstraten (zie OKV 2018 nr. 1), *De Nood Gods* (ca. 1515) van de Meester van Frankfurt in de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk te Watervliet (zie OKV 2019 nr. 1) en de *Colibrantriptiek* (1516) van Goossen van der Weyden (zie OKV 2017 nr. 4) werden dankzij het project onder de aandacht van een breder publiek gebracht.

Jacopo Tintoretto, *Portret van de humanist Giovanni Paolo Cornaro*, 1561, olieverf op doek, 102 x 81,2 cm
Museum voor Schone Kunsten, Gent
© www.artinlanders.be, foto: Hugo Maertens

Ambrosius Benson, *De heilige familie met Johannes de Doper*, 1527, olieverf op paneel, 83 x 65,5 cm
Groeningemuseum, Brugge
© www.artinlanders.be, foto: Hugo Maertens

sowieso van groot belang, maar het stuk wint zo mogelijk nog aan betekenis binnen de optiek van het KMSKA als 'Rubenstempel'. Meer zelfs, Van Dyck maakte een tekening van dit werk in zijn Italiaanse schetsboek (The British Museum, Londen). Op zijn beurt laat dit jeugdwerk ons toe om te peilen naar de invloed van Giovanni Bellini (actief 1459-1516) op de jonge Titiaan.

'Invloed' is geen evident begrip. Het kan om vingeroefeningen gaan, waarbij schildertechniek wordt aangeleerd. Is het een hommage of een blijk van eruditie, waarbij een schilder zijn kennis van de kunstgeschiedenis aantoonde? Ambrosius Benson leerde Brugse modellen en composities kennen die hij vormgaf met zijn eigen schilderkunstige bagage. Rubens keek zeker op naar Titiaan, maar ook naar Rafaël en Caravaggio. Rubens kopieerde de meester uit Pieve di Cadore, maar hij interpreteerde en emuleerde ook diens inventies en door het eigen schilderkundig idioom van de Antwerpse meester zien ze er uit als werken van Rubens zelf.

Titiaan, *Jacopo Pesaro door paus Alexander VI Borgia voorgesteld aan de heilige Petrus*, tussen 1506 en 1511, olieverf op doek, 168 x 206 cm
Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen
© www.artinlanders.be, foto: Hugo Maertens

Da Messina's *De heilige Hiëronymus in zijn studeervertrek* (ca. 1475, The National Gallery, Londen) is waarschijnlijk zijn beroemdste en meest bezongen schilderij, maar het is volstrekt ondenkbaar dat het gemaakt had kunnen zijn zonder het lichtende voorbeeld van Jan van Eyck. En toch is Da Messina's verf-

behandeling ver verwijderd van die van Van Eyck. Kunstenaars verhouden zich altijd tot het werk van andere kunstenaars. De dialoog met schilders van hier is wat deze uitzonderlijke Italiaanse schilderijen op de Topstukkenlijst nog uitzonderlijker maakt.

MATTHIAS DEPOORTER

ARCHIEF Titiaan Vecellio - *Jacopo Pesaro door paus Alexander VI Borgia voorgesteld aan de heilige Petrus*: OKV 1969 / 1 — Antonello da Messina - *Christus gekruisigd*: OKV 1971 / 7 — *Italiaanse en Franse primitieven in Vlaams openbaar bezit*: OKV 1985, nr. 2 — www.okv.be/tijdschrift

Begin september ging het ModeMuseum (MoMu) in Antwerpen na drie jaar renovaties en verbouwingen opnieuw open. Over hoe de architectuur, de missie, het tentoonstellingsprogramma en het collectiebeleid geëvolueerd zijn, gingen we in gesprek met Kaat Debo, artistiek en zakelijk directeur van het museum.

Het vernieuwde MoMu

Studiecollectie, samenwerkingen, scenografie, sensibiliteit

Meer ruimte voor publiek

In 2002 opende het museum in de ModeNatie, een gebouw uit de negentiende eeuw, waar ook Flanders DC for Fashion en de Antwerpse Modeacademie gevestigd zijn. De renovaties en bijbouw bewaren het grootste respect voor de toenmalige originele visie van architecte Marie-José Van Hee. "Na meer dan vijftien jaar merkten we dat het gebouw aan een update toe was op verschillende vlakken: isolatie, klimaatsystemen, verlichtingen, enz," zegt Kaat Debo, die sinds 2008 zakelijk en artistiek directeur is van het Antwerpse ModeMuseum. "Ook de gevel en de koepel

zijn vernieuwd. De depots, ateliers en tentoonstellingsruimtes hebben de meest doorgedreven veranderingen ondergaan." De exopzalen zijn nu meer dan ooit aangepast aan de functie van een hoogstaand museum en beantwoorden nog meer aan de optimale voorwaarden om fragiele stukken uit de collectie en van bruikleengevers te tonen.

De inkomhal werd aangepakt met een nieuwe glazen tour-niquet en een lichtplafond. Er komt een nieuw auditorium met uitschuifbare tribune die ook als workshop- of vergaderruimte kan dienen en er komen voor het eerst een museumcafé, een museumshop en een bijkomende tentoonstellingsruimte voor de collectiepresentatie, in een uitbreiding van ca. 800 m². Debo: "Doorheen alle renovaties was het belangrijk om het museum nog meer uitnodigend en publieksvriendelijker te maken. Een lichte inkom, een café en een shop horen bij een hedendaagse museumervaring. Voor de winkel werkten we overigens samen met jonge ontwerpers en grafici om unieke, gelimiteerde objecten aan te bieden."

"Sinds enkele jaren pakt MoMu ook uit met een studiecollectie," vertelt ze. "De bedoeling van deze verzameling met een 2000-tal objecten, is om de drempel tussen bezoekers en de stukken te verlagen. Het is moeilijk om fragiele textiel- en mode-stukken te conserveren wanneer ze ook aangeraakt kunnen

Campagnebeeld *Mode 2.021* bij de heropening van het MoMu
© Foto: Hanna Moon - Creative director: Isabella Burley, Stylist: Agata Belcen, Casting: Sarah Small, Make-up: Inge Groggnard, Hair: Kiyoko Odo, Fashion: Walter Van Beirendonck, Production: Thea Charlesworth